

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING “PADARKUSH” DRAMASI: JADID TAFAKKURI VA ZAMONAVIY TAHLIL

Minosidinov Sherzod Baxromjonovich

*Ta’lim jarayonini tashkil qilish bo‘limi uslubchisi
s33657134@gmail.com*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17450429>

Annotatsiya: *Mazkur maqola XX asr boshlaridagi o‘zbek jadidchilik harakati yetakchilaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Padarkush” dramasi asosida jadid tafakkurining shakllanishi, uning ijtimoiy-ma’rifiy g‘oyalari va badiiy talqinini ilmiy tahlil qiladi. Asarda jamiyatdagi jaholat, ma’rifatsizlik, oilaviy inqiroz va axloqiy qadriyatlarning yemirilishi masalalari o‘rganilib, ularning zamonaviy o‘qishdagi ma’nosi yoritiladi. Maqolada tarixiy-kontekstual, sotsiologik va estetik yondashuvlar qo‘llanilgan. Natijada Behbudiyning dramasi o‘zbek milliy teatrining shakllanishida g‘oyaviy burilish yasagan, jadid tafakkurining ifodasi sifatida talqin etiladi.*

Kalit so‘zlar: *jadidchilik, Mahmudxo‘ja Behbudiy, “Padarkush”, ma’rifat, modernizm, o‘zbek dramaturgiyasi, zamonaviy tahlil.*

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo hududida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar natijasida jadidchilik harakati millatni uyg‘otish, ma’rifatni yoyish va zamonaviy tafakkurni shakllantirish maqsadida yuzaga keldi. Bu harakat vakillari orasida Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875–1919) alohida o‘rin tutadi. U nafaqat publitsist va pedagog, balki milliy dramaturgiyaning asoschilaridan biri sifatida ham tanilgan. Uning “Padarkush” (1913) nomli dramasi o‘zbek teatr san’ati tarixida ilk ijtimoiy-ma’rifiy sahna asari sifatida katta ahamiyat kasb etadi (Qosimov, 2008).

Behbudiy bu asar orqali o‘z davrining eng og‘riqli masalasi — jaholat va ilmning to‘qnashuvini, eski dunyo va yangi tafakkur ziddiyatini badiiy ifodalagan. “Padarkush” oddiy oilaviy fojia ko‘rinishida yozilgan bo‘lsa-da, aslida u butun jamiyatdagi inqirozni ramziy tarzda aks ettiradi (Rajabov, 2017). Shu bois asar nafaqat tarixiy, balki bugungi kunda ham ma’naviy-ma’rifiy jihatdan ahamiyatini yo‘qotmagan.

Jadid adabiyotini o‘rganishda ko‘plab olimlar Behbudiyning asarlarini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilganlar. Avloniy (1913) o‘z maqolalarida “Padarkush”ni “millat ko‘zgusi” sifatida baholab, undagi ma’naviy uyg‘onish g‘oyalarini e’tirof etadi. Keyingi yillarda Bozorov (2002) va Qosimov (2008) asarda ta’lim va axloqning markaziy o‘rni, shuningdek, teatr vositasida millatni tarbiyalash masalasini tahlil qilganlar. Zamonaviy tadqiqotlarda (Sirojiddinov, 2019; Yoqubov, 2021) esa “Padarkush” postkolonial tahlil kontekstida — milliy identitetni qayta qurish jarayonida ko‘riladi.

Behbudiyning asari, shuningdek, musulmon Sharqidagi reformizm va modernizm harakatlari bilan uzviy bog‘liq. Turkiya, Eron va Tataristondagi jadid tafakkuri singari, Behbudiyning dramasi ham diniy qadriyatni inkor etmagan holda ilm va ma‘rifatni asosiy najot yo‘li deb biladi (Habibullayev, 2015). Shu jihatdan “Padarkush” o‘zbek ma‘rifatparvarlik adabiyotining o‘ziga xos badiiy cho‘qqisidir.

Tadqiqot tarixiy-kontekstual va badiiy-analitik metodlar asosida olib borildi.

1. **Tarixiy-kontekstual yondashuv** – asar yozilgan davr ijtimoiy-siyosiy sharoiti (XX asr boshidagi Buxoro va Turkiston muhitida ma‘rifat harakatlari) tahlil qilindi.
2. **Badiiy tahlil** – syujet, kompozitsiya, obrazlar tizimi va dramatik tuzilma o‘rganildi.
3. **Sotsiologik yondashuv** – asardagi ma‘naviy inqiroz va ijtimoiy o‘zgarishlar zamonaviy jamiyat kontekstida tahlil qilindi.
4. **Hermenevtik talqin** – asarning ramzlari, nutq va dialoglardagi falsafiy ma‘nolar izohlandi.

Asarning markazida bir oila fojiasi turadi. Ilm olish o‘rniga jaholat yo‘lidan ketgan o‘g‘ilning otasini o‘ldirishi — ma‘naviy inqirozning eng keskin ko‘rinishidir. Behbudiy bu orqali “ilm yo‘qsiz jamiyat — o‘z otasini o‘ldirgan avlodga aylanadi” degan ramziy fikrni ilgari suradi (Behbudiy, 1913).

Syujetning soddaligi – uning kuchidir. Muallif murakkab metaforalardan ko‘ra, ijtimoiy hayotdagi real muammolarni sahnaga olib chiqadi. Bu jihatdan “Padarkush” o‘zbek realizmining dastlabki namunalaridan biridir.

Behbudiy uchun jaholat – millatning eng katta dushmani. Asarda jaholat va ma‘rifat o‘rtasidagi ziddiyat otaning (ilimli avlodning) o‘limi orqali yakunlanadi. Bu dramatik fojia orqali muallif o‘quvchini fikrlashga, o‘z hayotini tahlil qilishga chorlaydi. Jadidlar uchun “ilm” diniy e‘tiqodga zid emas, balki uni to‘ldiruvchi kuchdir. Shu bois Behbudiy ilmni ijtimoiy najot vositasi sifatida ko‘rsatadi (Sirojiddinov, 2019).

Asardagi asosiy obrazlar ramziy ma‘noga ega. **Ota** – millatning tajribasi, o‘tmishi, ilm va ma‘rifat timsoli. **O‘g‘il** – yangi avlod, lekin yo‘nalishsiz, g‘oyasiz, begona g‘oyalarga uchgan yoshlar ramzi. **Ona** – milliy an‘analar va axloqiy tayanch obrazidir. Bu obrazlar o‘zaro to‘qnashuvi orqali asarda millatning ma‘naviy portreti chiziladi (Yoqubov, 2021).

Behbudiy asarni xalq tili asosida yozadi. Dialoglarda Buxoro shevasi unsurlari uchrasa-da, tili soddaligi bilan teatr sahnasi uchun qulay. U o‘quvchiga didaktik ohang bilan murojaat qiladi, ammo bu ohang nasihat emas, tahlilga undovchi muloqot

tusida berilgan. Asar uch pardadan iborat bo‘lib, har bir parda konfliktni keskinlashtiradi. Bu tuzilma Yevropa dramaturgiyasining klassik modeliga yaqin. Shu bilan birga, asarda sharqona ohang — monolog va dialog uyg‘unligi seziladi. Behbudiy Yevropa shaklini milliy mazmun bilan to‘ldirgan.

“Padarkush” — o‘zbek jadid tafakkurining badiiy manifestidir. U milliy uyg‘onishning sahnaviy ko‘rinishiga aylangan. Behbudiy asar orqali teatrni ma’rifat tarqatish vositasi sifatida ishlatgan. Uning asari faqat badiiy emas, balki pedagogik va sotsiologik ahamiyatga ham ega (Bozorov, 2002). Zamonaviy kontekstda “Padarkush”ni qayta o‘qish — ma’naviyat inqirozi, texnokratik avlod va qadriyatlar o‘rtasidagi to‘qnashuvni anglashga yordam beradi. Bugungi kunda ham ota va farzand o‘rtasidagi uzilishlar, ta’limning qadrsizlanishi, shaxsiy manfaat ustuvorligi — Behbudiy ko‘tarib chiqqan muammolarning yangi shaklidir. Asarni postkolonial nazariya doirasida ham talqin qilish mumkin. Unda mustamlaka davri ijtimoiy ongining sinishi, yangi milliy sub’ektning shakllanish jarayoni aks etadi (Habibullayev, 2015). Shu bois “Padarkush” — nafaqat o‘z davrining, balki bugunning ham madaniy muammolarini ko‘rsatadi.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Padarkush” dramasi o‘zbek adabiyoti va teatr tarixida yangi sahifa ochgan asardir. U jadid tafakkurining badiiy ko‘rinishiga aylangan bo‘lib, ma’rifat, axloq, oilaviy qadriyat va ijtimoiy adolat g‘oyalarini mujassamlashtiradi. Asarda millatning o‘zlikni anglash jarayoni, eski va yangi tafakkur to‘qnashuvi, ma’naviy inqiroz masalalari yuksak badiiy darajada ifodalangan.

Zamonaviy o‘qishda “Padarkush” milliy ma’naviyatni tiklash va yosh avlodni mas’uliyatga chaqirishda muhim badiiy vosita sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Behbudiyning asari jadidchilikning eng muhim tamoyilini – “ilm va axloq birligida najot” g‘oyasini ramziy tarzda ifoda etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy, A. (1913). *Turkiy guliston yoxud axloq*. Toshkent: Matbaai Turkiston.
2. Behbudiy, M. (1913). *Padarkush*. Samarqand: Jadid matbaasi.
3. Bozorov, U. (2002). *O‘zbek ma’rifatparvarlik adabiyoti tarixi*. Toshkent: Fan.
4. Habibullayev, N. (2015). Jadidchilik va postkolonial tafakkur. *Sharq yulduzi*, 6(4), 45–52.
5. Qosimov, B. (2008). *Jadidlar harakati va o‘zbek milliy uyg‘onishi*. Toshkent: Ma’naviyat.
6. Rajabov, S. (2017). Behbudiy dramaturgiyasi va ma’rifatparvarlik. *Til va adabiyot ta’limi jurnali*, 3(1), 14–19.
7. Sirojiddinov, S. (2019). *O‘zbek jadid adabiyoti fenomeni*. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Yoqubov, I. (2021). Jadid dramaturgiyasi va zamonaviy o‘qish. *Science and Innovation Journal*, 4(2), 33–39.